

**XANIM AZƏR qızı ƏLƏKBƏROVA**  
Bakı Dövlət Universiteti (magistrant)

**DİLÇİLİKDƏ KÖK, ŞƏKİLÇİ VƏ ƏSAS MƏSƏLƏSİ**

Morfologiyaanın ilkin mövzusu sözün morphem tərkibidir. Sözün tərkibindəki ən kiçik mənalı vahidə morphem deyilir. Professor Q.Kazımov morfemləri kök (sadə söz kökləri) və köməkçi (şəkilçilər, qoşma, bağlayıcı, ədat, modal sözlər, nida, təqlidi sözlər) morfemlərə, professor B. Xəlilov kök, əsas və şəkilçi morfemlərə, professor H.Həsənov kök və affiksəl (şəkilçi) morfemlərə bölür. Bizim fikrimizcə, köməkçi nitq hissələri yalnız qrammatik məna ifadə etdiyi üçün köməkçi morfemlərə aid edilə bilər. Şəkilçilərin qrammatik mənası isə köməkçi nitq hissələrindən fərqli olaraq yalnız sözün tərkibində ifadə olunur. Morphem ən kiçik mənalı vahid olduğu üçün, sözün əsasını morphem hesab etmək olmaz. Yalnız sadə əsaslar morphem hesab oluna bilər ki, onlar da sözün kökünə bərabərdir.

Professor Q.Kazımov “asemantik” və “sıfır morphem” anlayışlarından da bəhs edir. Asemantik morfemi barış sözü üzərində izah edir. Barış sözündə -ış morfemi müstəqil morphem deyil, çünki bar sözü barış sözünün mənasına uyğun heç bir mənaya malik deyil, ona görə də morphem barış sözünün özüdür, bar asemantik morfemdir. Sözdə qrammatik mənanın ifadə olunduğu halda morfemin işlənməməsini sıfır morphem adlandırır. Məsələn: Sən gəl-cümləsində ikinci şəxsin, Uşaq gülür-cümləsində üçüncü şəxsin təkini bildirən şəxs şəkilçisi olmasa da cümlələrin ikinci və üçüncü şəxsin təkində olduğu bilinir. Bizim fikrimizcə, semantik arxaizmlər də asemantik morphem hesab edilə bilər. Məsələn: dağılmaq, dağıntı, dağıtmaq sözlərindəki dağı ünsürü vaxtilə müstəqil feil kimi işlənmişdir, müasir dilimizdə isə isim kimi işlənir. Müasir dilimizə görə dağı ismi ilə bu sözlər arasında məna əlaqəsi yoxdur, buradakı dağı asemantik morfemdir. Sıfır morphem feilin əmr şəklinin ikinci şəxs təkində, arzu və şərt şəkillərinin üçüncü şəxs təkində, -mış şəkilçisindən başqa digər zaman şəkilçilərinin üçüncü şəxs təkində özünü göstərir.

Dilçilikdə sözün tərkibi anlayışına fərqli yanaşmalar mövcuddur “ Azərbaycan dilinin sözləri tərkibcə kök və şəkilçidən ibarətdir” [4, s. 6]. “Sözün quruluşu və tərkibi anlayışlarını eyniləşdirmək olmaz. Sözün tərkibi anlayışı quruluşundan genişdir. Sözün tərkibi anlayışına sözün tərkibindəki səslər, hecalar, vurğu, sözün kökü və şəkilçilər daxildir” [6, s. 26]. Bizim fikrimizcə, professor Q.Kazımov sözün tərkibi anlayışını daha düzgün ifadə edir.

Sözün ayrıca işlənilən müstəqil leksik mənaya malik olan, müəyyən suala cavab verən və dəyişməyən hissəsinə kök deyilir.

Dilimizdə bütün köklər söz kimi işlənə bildiyi halda, sözlərin hamısı kök deyil. Düzəltmə və mürəkkəb sözlər, köməkçi nitq hissələri buna misal ola bilər: daş, yol, kitab, ev və s. həm kök, həm də

sözdür, qarlı, düzənlik, əlüzyuyan, üçün, ötrü və s. söz olduğu halda kök deyil. Köməkçi nitq hissələri kök hesab olunmur, çünki onlar söz yaradıcılığında iştirak etmir, formaca dəyişmir. İstisna hal kimi qoşmalar bəzən xəbərlilik, hal, cəm, mənsubiyyət şəkilçilərini qəbul edir. Bu hallarda qoşmanı kök və şəkilçiyə ayırmaq mümkündür. Məsələn: Maşının istiqaməti şəhərə tərəfdir. Məhz onun kimilərdən çəkinmək lazımdır.

Sözlər quruluşca sadə düzəltmə və mürəkkəb olur. Lakin EA nın nəşrində yanlış olaraq bu xüsusiyyət kök morfemə aid edilmişdir. “Kök morfem sözün müstəqil hissəsi kimi, quruluşca sadə, düzəltmə və mürəkkəb olur” [1, s. 6].

Sözün ayrılıqda işlənməyən, müstəqil lüğəvi mənaya malik olmayan, qrammatik mənası isə yalnız sözün tərkibində ifadə olunan, söz kökünün, tələbinə görə dəyişən hissəsinə şəkilçi deyilir.

Dilçilik tarixində şəkilçilər funksiyasına görə müxtəlif cür təsnif edilmişdir. M.Hüseynzadə, B.Xəlilov şəkilçiləri funksiyasına görə iki yerə ayırırlar. 1) sözdüzəldici şəkilçilər, 2) sözdəyişdirici şəkilçilər. EA-nın dərsliyində də bölgü bu qaydada aparılır. Professor B.Xəlilovun və EA-nın dərsliyində formadüzəldici şəkilçilərdən də bəhs olunur. Bu şəkilçilər sözdüzəldici şəkilçilərlə sözdəyişdirici şəkilçilər arasında orta mövqedə durur. Feilin növ şəkilçiləri, sözlərə əzizləmə və kiçiltmə mənası verən şəkilçilər (-cıq<sup>4</sup>, -ça<sup>2</sup>, -cığaz<sup>4</sup>), sifətin dərəcə şəkilçiləri, məsdər, feili sifət, feili bağlama şəkilçiləri formadüzəldici şəkilçilər kimi izah olunur. Formadüzəldici şəkilçiləri də 2 növə ayrılır: 1) leksik-qrammatik şəkilçilər, 2) funksional-qrammatik şəkilçilər. Leksik-qrammatik şəkilçilərdə sözün leksik mənasına təsiri qrammatik mənasına təsirindən daha üstün olur. Leksik-qrammatik şəkilçilərə feilin növ şəkilçiləri, sözlərə əzizləmə və kiçiltmə mənası verən şəkilçilər (-cıq<sup>4</sup>, -ça<sup>2</sup>, -cığaz<sup>4</sup>), sifətin dərəcə şəkilçiləri daxildir. Funksional-qrammatik şəkilçilərin sözdə yaratdığı qrammatik məna leksik mənaya nisbətən daha üstün olur. Bu şəkilçilərə məsdər, feili sifət, feili bağlama şəkilçiləri daxildir. M.Hüseynzadə isə qeyd edir ki, feilin məna növlərini əmələ gətirən şəkilçilər hələ tam sözdüzəldici şəkilçi halına keçməmiş, məsdər şəkilçisini isə tamamilə sözdəyişdirici şəkilçi adlandırmaq olmaz. Professor Q.Kazımov şəkilçiləri funksiyasına görə üç yerə ayırır: 1) sözdüzəldici, 2) sözdəyişdirici, 3) formadüzəldici. O, formadüzəldici şəkilçilərin kateqorial şəkilçi olduğunu, nə yeni söz yaratdığını, nə də sözlər arasında əlaqə yaratdığını qeyd edir. İsmi kəmiyyət şəkilçisini, feilin inkarlıq və şəkillərinin şəkilçilərini bura aid edir. Professor Y.Seyidov şəkilçiləri funksiyasına görə iki qrupa ayırır: 1) leksik-sözdüzəldici, 2) qrammatik-sözdəyişdirici. Qrammatik şəkilçiləri də iki yerə ayırır: 1) sözdəyişdirici, 2) formadüzəldici. Qrammatik şəkilçilərə aid edir: hal, mənsubiyyət, kəmiyyət, şəxs-xəbərlilik şəkilçiləri, sifətin dərəcə şəkilçiləri, feilin inkarlıq, növ, zaman, şəkilçiləri, təsirsiz feillərdən təsirli feillər əmələ gətirən şəkilçiləri, feilin şəkillərinin şəkilçiləri, feilin təsirlənməyən formalarının şəkilçiləri, -dakı<sup>2</sup>. Professor Y.Seyidov qeyd edir ki, formadüzəldici şəkilçilər sözün qrammatik məzmununda müəyyən dəyişiklik yarada bilər, lakin əlaqələndirici vasitə kimi çıxış etmir. Buraya kəmiyyət şəkilçisi -lar<sup>2</sup> və sifətin dərəcə şəkilçisi -ımtıl<sup>4</sup> misal olaraq göstərilir. S. Cəfərovun bölgüsü fərqli xüsusiyyət daşıyır. “Leksika ilə qrammatikanın qarşılıqlı münasibətini, dilin qrammatik sistemində leksikanın əsas yer tutduğunu nəzərə alaraq hər iki sahəyə xidmət edən şəkilçiləri dörd əsas qrupa ayırmaq olar: 1) leksik şəkilçilər, 2) leksik-qrammatik şəkilçilər, 3) qrammatik-leksik şəkilçilər, 4) qrammatik şəkilçilər” [2, s. 138-139]. Leksik-qrammatik şəkilçilər yeni leksik vahidlər əmələ gətirməklə bərabər, bunların başqa sözlərlə əlaqəyə girməsini təmin edir. Buraya daxildir: -çı<sup>4</sup>, -lı<sup>4</sup>, -lıq<sup>4</sup>, -ma<sup>2</sup>, -kən. Qrammatik-leksik şəkilçilər başqa sözlərlə əlaqəni təmin etməklə bərabər yeni bir məfhum ifadə etməyə də meyl göstərir. Buraya daxildir: feili sifətin -an şəkilçisi, feilin icbar, məchul, qarşılıq növlərinin şəkilçiləri. Leksik və leksik-qrammatik şəkilçiləri sözdüzəldici, qrammatik-leksik və qrammatik şəkilçiləri sözdəyişdirici adlandırır. Bizim fikrimizcə, formadüzəldici termini qüsurludur, çünki bu şəkilçilər sözlərin yalnız formasını dəyişmir, həm də sözün leksik mənasında dəyişikliyə səbəb olur. Şəkilçilər funksiyasına görə üç qrupa bölünür: leksik, qrammatik, qrammatik-leksik. Qrammatik-leksik şəkilçilər leksik şəkilçilərlə qrammatik şəkilçilər arasında orta mövqedə dayanır. Bu şəkilçilərə feilin növ şəkilçiləri, feili sifət, feili bağlama, məsdər şəkilçiləri, sifətin dərəcə şəkilçiləri, sözlərə kiçiltmə və əzizləmə mənası verən şəkilçilər (-cıq<sup>4</sup>, -ça<sup>2</sup>, -cığaz<sup>4</sup>) daxildir.

Dilçilikdə əsasən sözdüzəldici, sözdəyişdirici, leksik, qrammatik terminlərindən istifadə olunur. Əsas vəzifəsi yeni söz düzəltmək olduğu üçün sözdüzəldici və bu yeni sözlər dilin lüğət tərkibinə daxil olduğu üçün leksik terminlərindən istifadə olunur. Həmçinin əsas vəzifəsi cümlədə sözlər arasında sintaktik əlaqə yaratmaq olduğu üçün qrammatik və qoşulduğu sözün mənasını yox yalnız şəklini dəyişdiyi üçün sözdəyişdirici terminlərdən istifadə olunur. Professor Q.Kazımov bu terminlərə də öz münasibətini bildirir. “Hər iki qrup termin qüsurludur. Sözdüzəldici termini mümkündür, lakin qarşılığını sözdəyişdirici adlandırdıqda sistem pozulur, çünki sözdüzəldicinin özü də sözə artırılarkən onun şəklini dəyişdirir. Eyni zamanda leksik demək olar, lakin qarşılığına qrammatik şəkilçi dedikdə prinsip pozulur, çünki sözdüzəldici

şəkilçilər özləri də qrammatik şəkilçilərdir və ümumiləşmiş qrammatik mənaya malikdir. Odur ki, bunlardan birincisinə qrammatik-leksik, ikincisinə qrammatik-morfoloji şəkilçi demək daha düzgün olar” [6, s. 30-31]. Bizim fikrimizcə, morfologiya qrammatikanın tərkib hissəsi olduğu üçün qrammatik-morfoloji terminində morfologiyanın ayrıca qeyd edilməsinə ehtiyac yoxdur.

Leksik şəkilçilər qrammatik şəkilçilərdən əvvəl işlənir. Professor B.Xəlilov qeyd edir ki, -gil, -sız<sup>4</sup>, -dakı<sup>2</sup>, -kı<sup>4</sup> leksik şəkilçilər istisna haldır. Bu şəkilçilərdən əvvəl qrammatik şəkilçilər işlənə bilər. Məsələn: əmimgil, gəmilərsiz, evimizdəki, bizimki və s. S.Cəfərov və B.Xəlilovun fikrinə görə -dakı<sup>2</sup> bütövlükdə bir leksik şəkilçidir. E.A. nın nəşrində də bütöv bir şəkilçi kimi qəbul edilir. Professor Y. Seyidov da bütövlükdə bir şəkilçi kimi qəbul edir, lakin onu qrammatik şəkilçilərə daxil edir. M.Hüseynzadə və Q.Kazımovun fikrinə görə isə -da<sup>2</sup> yerlik hal şəkilçisi -kı<sup>4</sup> isə leksik şəkilçidir. Bizim fikrimizcə də -da<sup>2</sup> yerlik hal şəkilçisi, -kı<sup>4</sup> leksik şəkilçidir. Məsələn: evdəki sözünün quruluşca təhlilində evdə sözü ayrılıqda bir mənə ifadə etdiyi üçün -də şəkilçisini -ki şəkilçisi ilə birlikdə götürməyə ehtiyac qalmır.

Dilçilikdə şəkilçilərin sinonimliyi, antonimliyi, omonimliyi məsələlərinə geniş yer verilmişdir. Professor Q.Kazımov şəkilçilərin çoxmənalılığı məsələsinə də toxunmuşdur. “Azərbaycan dilinə məxsus şəkilçilər əksəriyyət etibarilə təkmənalıdır. Lakin müxtəlif mənalar ifadə edən şəkilçilər də var. Məsələn, mənsubiyyət şəkilçiləri şəxs, mənsubiyyət və eyni zamanda kəmiyyət bildirir, -lar şəkilçisi yerinə görə həm kəmiyyət, həm də şəxs bildirir, -lıq şəkilçisi sözdüzəldicidir, lakin artırıldığı sözün mənası ilə əlaqədar çoxluq bildirir” [6, s. 32]. Bizim fikrimizcə, -lar<sup>2</sup> şəkilçisi ilə yanaşı bütün şəxs-xəbərlilik şəkilçilərini də çoxmənalı şəkilçilərə əlavə etmək olar. Onlar da artırıldığı sözə eyni zamanda həm şəxs, həm də şəxsin kəmiyyəti mənalarını ifadə edir. -gil şəkilçisini də çoxmənalı hesab etmək olar. Çünki -gil sözdüzəldici şəkilçidir, lakin cəmlik bildirir. -lıq<sup>4</sup> şəkilçisi isə bəzən çoxluq bildirir. Məsələn: ağaclıq, üzümlük, daşlıq və s. Lakin mənsubiyyət və şəxs-xəbərlilik şəkilçiləri və -gil şəkilçisi kimi hər zaman çox mənalı olmur, yəni sözdüzəldici şəkilçi olsa da çoxluq bildirmir. Məsələn: gözlük, müəllimlik, yaxşılıq və s. Mənsubiyyət və şəxs-xəbərlilik şəkilçilərini çoxmənalılığı ilə -gil və -lıq<sup>4</sup> şəkilçilərinin çoxmənalılığı fərqli xüsusiyyət daşıyır. Mənsubiyyət və şəxs-xəbərlilik şəkilçilərinin ifadə etdiyi mənaların hamısı qrammatik şəkilçilərin ifadə etdiyi mənalaradır. -gil və -lıq<sup>4</sup> sözdüzəldici şəkilçilərin ifadə etdiyi mənalardan biri isə qrammatik kəmiyyət şəkilçisinin mənasıdır.

Professor H. Həsənov isə sinonim şəkilçilərlə yanaşı dublet şəkilçilərdən də bəhs etmişdir. “Dilimizdə isimdən sifət düzəldən -şünas, -saz, -baz, -kar, sifətin azaltma dərəcəsinin (-sov, -ımtıl, -ımtıl, -ımtıraq, -raq), feili bağlama (-ıb, -araq, -anda, -dıqca, -ınca, -ası, -madan, -ikən) şəkilçiləri sinonim, -sız, -bi, -ba, -li, -ov, -zadə şəkilçiləri isə dublet şəkilçilərdir” [3, s. 289]

Şəkilçilər sözün tərkibindəki tutduqları mövqeyə görə ön, orta, son şəkilçilərə ayrılır. Əksər dilçilərin fikrinə görə ön və orta şəkilçilər mənşəcə alınma, son şəkilçilər isə mənşəcə həm milli, həm də alınma olur. Lakin professor B. Xəlilov mənşəcə milli orta şəkilçilərdən də bəhs etmişdir. “Orta şəkilçilər dünya dillərində çox az yayılmışdır. Bu şəkilçilər türk dillərinin, o cümlədən Azərbaycan dilinin qrammatik quruluşuna yaddır. Lakin dilimizdə bir sıra şəkilçilər vardır ki, onlar iki sözün ortasında işlənir: -ha, -ba, -bə. Bu bitişdiricilər mürəkkəb sözləri yaradaraq həm də mənənin qüvvətlənməsində mühüm rol oynayır: vurhavur, tuthatut, günbəgün, ilbəil, aybaay, dalbadal və s” [5, s. 111]. Bizim fikrimizcə, buraya a, ə ünsürlərini də əlavə etmək olar. Məsələn: qaçaqaç, basabas, tutatut və s. Lakin ha, ba, bə a, ə ünsürlərini infiks adlandırmaq olmaz, çünki infikslər bir kökün tərkibinə artırılan şəkilçilərdir.

Dilçilikdə mübahisəli məsələlərdən biri də sözün kökü və əsası məsələsidir. EA-nın dərsləyində sözün sözdəyişdirici şəkilçiyə qədər olan hissəsi əsas hesab olunur. Sözə neçə sözdüzəldici şəkilçi varsa o qədər də əsas olduğu qeyd olunur. Məsələn, əkinçilik sözündə bir kök (ək), üç əsas (əkin, əkinçi, əkinçilik) var. Professor Q.Kazımovun fikrinə görə, sözün qrammatik-morfoloji və formadüzəldici şəkilçilər çıxdıqdan sonra qalan hissəsinə əsas deyilir. Məsələn, bağlamışdı sözündə iki əsas var: bağ, bağla; rəngli sözündə iki əsas var: rəng, rəngli. Əsasın iki cür olduğunu qeyd edir: 1) sadə əsaslar, 2) düzəltmə əsaslar. Sadə əsas dedikdə söz kökləri nəzərdə tutulur: ot, yer, dağ, xeyli və s. Düzəltmə əsas dedikdə düzəltmə və mürəkkəb sözlər nəzərdə tutulur: daşlıq, dadlı, ucaboy, suçıçəyi və s. Professor B.Xəlilovun fikrinə görə əsas sözün sözdüzəldici şəkilçi qəbul etməsindən sonra yaranır. Məsələn, yazıçılıq sözündə yazı sözü üçün yaz hissəsi kök olmaqla yanaşı, həm də əsasdır, yazıçı sözündə yazı sözü, yazıçılıq sözündə isə yazıçı sözü əsasdır. Əgər kök yeni mənalı söz yaratmırsa, o, kök olur, ancaq əsas olmur. Əsasları quruluşca sadə, düzəltmə, mürəkkəb olmaqla üç yerə ayırır. Quruluşca sadə olan sözlərə sözdüzəldici şəkilçi qoşulduqda sözün kökü sadə əsas hesab olunur. Məsələn, dəmirçi sözü üçün dəmir sözü sadə əsasdır. Quruluşca düzəltmə olan sözlər düzəltmə əsasdır. Məsələn, əkinçi sözü üçün əkin sözü düzəltmə əsasdır. Hər hansı bir mürəkkəb sözə yeni mənalı söz düzəlsə, həmin mürəkkəb söz həm də mürəkkəb əsas olur. Məsələn, ayaqqabılıq sözü üçün ayaqqabı

sözü mürəkkəb əsasdır. Bizim fikrimizcə, sözün qrammatik və formadüzəldici şəkilçilər çıxdıqdan sonra qalan hissəsinə əsas deyilir. Əsasın quruluşca üç növü var: 1) sadə əsaslar (iş, kitab, bağ və s.), 2) düzəltmə əsaslar (insanlıq, yazıçı, sirdaş və s.), 3) mürəkkəb əsaslar (qanunauyğun, gözütöx, ağacdələn və s.). Sözdə nə qədər sözdüzəldici şəkilçi olmasına baxmayaraq sözün bir əsası olur. Məsələn: əməkdaşlıq sözündə iki leksik şəkilçi olsa da sözün bir əsası var. Çünki əmək və əməkdaş sözləri artıq başqa leksik vahidlərdir, bizə isə əməkdaşlıq sözünün əsası lazımdır.

Professor Y.Seyidov sözün əsası məsələsinə tamamilə fərqli yanaşır. “Dilçilik ədəbiyyatı belə bir fikir söyləməyə əsas verir ki, kök və əsas anlayışları və bu anlayışlara aid terminlər flektiv dillərin faktlarına əsasən meydana gəlir; o dillərin faktlarına əsasən ki, həmin dillərdə sözün kökü ilə əsası bir-birindən fərqlənir” [7, s. 36]. Flektiv dillərdə sözün kökü morfoloji cəhətdən parçalanmır, leksik mənaya malik olmur, ayrıca leksik vahid kimi fəaliyyət göstərə bilmir. Sözün əsası isə sözün mənalı hissəsi hesab olunur. Məsələn: знаю, знаюшь, знает sözlərində зна kök, знай isə əsas olur. Kökdən fərqli olaraq, sözün əsası həmişə dəyişməyə meyllidir. Məsələn: знать sözündə, eləcə də знание, знаток sözlərində kök eyni olduğu halda, əsas eyni deyil. Hətta eyni leksik vahiddə paradiqma dəyişikliyi (знаю, знал) sözün əsasına öz təsirini göstərir. Müasir türk dillərində isə kök və əsas arasında fərqli dil faktları yoxdur. Bizim fikrimizcə, flektiv dillərlə aqlütinativ dillərdə köklərin fərqli xüsusiyyət daşması sözün əsasının olub olmamasını sübut etmir. Məsələn: rus dilindəki каппыв sözündə sözün kökü кап əsası isə каппыв olur. Əgər sözün əsası yalnız sözün mənalı hissəsini göstərsə idi onda əsas каппы olardı, çünki bu sözün kökdən fərqli olaraq mənası var. Lakin burada əsasa köklə birlikdə hər iki suffiks daxil olur. Azərbaycan dilində olan geri, hara, papaq, bala, qala, tala və s. Sözlər vaxtilə ayrıca leksik mənası olan kökdən və şəkilçidən ibarət olmuşdur. Həmin sözlərin leksik mənaya malik olan ge, ha, pap, ba, qa, ta və s. hissələrini kök; geri hara, papaq, bala, qala, tala formalarını isə əsas adlandırmaq olar. Bizim fikrimizcə, müasir dövrdə kök və şəkilçiyə ayrılmadığı üçün bu sözlər bütöv formada həm kök, həm də əsas olur. Müasir türk dillərində kök və əsas fərqi müstəsna haldır. Məsələn: öyrət, öyrəş, öyrən, oyun feilləri və öyüd ismi üçün öy ünsürü həmin sözlərin kökü, öyrət, öyrən, öyrəş, oyun, öyüd formaları isə əsasdır. Bizim fikrimizcə müasir dilimizdə bu sözlərdən yalnız oyun sözünün kökü “öy” dür. -ün formadüzəldici şəkilçi olduğu üçün sözün əsası da öy olur. Digər sözlər isə kök və şəkilçiyə ayrılırmır, çünki öy kökü ilə bu sözlər arasında məna bağlılığı yoxdur. Bu sözlərdə də kök və əsas üst-üstə düşür.

### **İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT**

1. Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası. Müasir Azərbaycan dili. 2-ci cild. Morfologiya. Bakı: Elm, 1980, 512 s.
2. Cəfərov S. Müasir Azərbaycan dili. 2-ci hissə. Leksika. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 192 s.
3. Həsənov H. Müasir Azərbaycan dilinin leksikası. Bakı: Maarif, 1987, 308 s.
4. Hüseynzadə M. Müasir Azərbaycan dili. III hissə. Morfologiya. Bakı: Şərq-Qərb, 2007, 280 s.
5. Xəlilov B. Müasir Azərbaycan dilinin morfologiyası. I hissə. Bakı, “Papyrus Nəşriyyat-Poliqrafiya”, 2016, 286 s.
6. Kazımov Q. Müasir Azərbaycan dili. Morfologiya. Bakı: Nurlan, 2010, 400 s.
7. Seyidov Y. Azərbaycan dilinin qrammatikası. Morfologiya. Bakı, “Bakı Universitetinin nəşriyyatı”, 2002, 371 s.

**Xanım Azər qızı Ələkbərova**

### **Dilçilikdə kök, şəkilçi və əsas məsələsi**

#### **Xülasə**

Ənənəvi olaraq, söz yaradıcılığı leksikologiyanın mövzusu kimi qəbul edilib. Dilçilikdə söz yaradıcılığını leksikadan ayırmaq meylləri də özünü göstərir. Morfologiyada da söz yaradıcılığından bəhs olunur. Lakin söz yaradıcılığı morfologiyanın problemi deyil. Burada söz yaradıcılığına lüğət tərkibinin inkişafının təminatçısı kimi baxılmır. Sözdüzəldici şəkilçilər qrammatik əlamətlər kimi qəbul edilir, sözün qrammatik tərkibində morfem bölgüsünə daxil olur. Söz yaradıcılığı deyil, bu prosesdə iştirak edən vasitələr tədqiqata cəlb edilir. Söz yaradıcılığı nitq hissələri probleminə tabe şəkildə fəaliyyət göstərir. Söz yaradıcılığında sözlərin növləri “sadə sözlər”, “düzəltmə sözlər”, “mürəkkəb sözlər” adları ilə qeyd olunur. Morfologiyada isə “sadə isimlər”, “düzəltmə isimlər”, “mürəkkəb isimlər”, “sadə sifətlər”, “düzəltmə sifətlər” və s. adlarla qeyd olunur. Şəkilçilər də nitq hissələri üzrə qruplaşdırılır. Məsələn: isim düzəldən şəkilçilər, sifət düzəldən şəkilçilər, feil düzəldən şəkilçilər. Dilçilikdə şəkilçilərlə bağlı bir sıra problemli məsələlər var. Əsas problemlərdən biri şəkilçilərin funksiyasına görə bölgüsüdür. Dilçilikdə mübahisəli məsələlərdən biri də sözün kökü və əsası məsələsidir.

**Açar sözlər:** kök, əsas, şəkilçi, leksik, qrammatik.

**Ханым Азер кызы Алекперова**

### **Проблемы корня, суффикса и основного**

#### **Резюме**

Традиционно словотворчество рассматривалось как предмет лексикологии. В языкознании также проявляется тенденция к отделению словотворчества от лексики. В морфологии также говорится о словообразовании. Но словотворчество-это не проблема морфологии. Здесь словотворчество не рассматривается как гарант развития словарного состава. Словообразовательные суффиксы рассматриваются как грамматические признаки, входящие в выделение морфем в грамматическом составе слова. В исследование вовлекается не словесное творчество, а средства, задействованные в этом процессе. Словотворчество функционирует подчиненно проблеме частей речи. Виды слов в словотворчестве обозначаются названиями “простые слова”, “слова-исправления”, “сложные слова”. А в морфологии - “простые существительные”, “составные существительные”, “составные существительные”, “простые прилагательные”, “составные прилагательные” и т. д. Это отмечено именами. Суффиксы также группируются по частям речи. Например: суффиксы, которые делают существительное, суффиксы, которые делают прилагательное, суффиксы, которые делают глагол. В лингвистике существует ряд проблемных вопросов, связанных с суффиксами. Одной из основных проблем является деление суффиксов по функциям. Одним из спорных вопросов в лингвистике является вопрос о корне и основе слова.

**Ключевые слова:** корень, основа, суффикс, лексический, грамматический.

**Khanim Azer gizi Alakbarova**

### **The issues of the root, suffix and the basic**

#### **Summary**

Traditionally, the word is perceived as the subject of lexicology. In linguistics, the tendency to separate Vocabulary from lexicon also manifests itself. In morphology, the word formation is also mentioned. But vocabulary is not a problem of morphology. Here the word formation is not considered as a guarantor of the development of vocabulary. Verbal suffixes are perceived as grammatical signs, they enter the morpheme division in the grammatical composition of the word. The tools involved in this process, not the vocabulary, are involved in the study. Vocabulary acts in a manner that is subject to the problem of parts of speech. Types of words in the word formation are marked with the names “simple words”, “correction words”, “compound words”. In morphology, "simple nouns", “correction nouns”, “compound nouns”, “simple adjectives”, "correction adjectives" etc. It is marked by names. Pictographers are also grouped by parts of speech. For example: nouns-correcting suffix, adjective-correcting suffix, verb-correcting suffix. In linguistics there are a number of problematic issues related to the suffix. One of the main problems is the division by the function of the formators. One of the controversial issues in linguistics is the question of the root and basis of the word.

**Keywords:** root, main, suffix, lexical, grammatical.